

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.25.015.23106

Katalog pieczęci Archiwum Państwowego w Toruniu, zeszyt III, Pieczęcie urzędników zakonu krzyżackiego, oprac. Janusz Bonczkowski, Marcin Hlebionek, Mateusz Superczyński, Anna Wieczorkowska, pod red. Marcina Hlebionka, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2023, ss. 241

Wydany przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu i wsparty finansowo przez Naczelną Dyрекję Archiwów Państwowych trzeci zeszyt *Katalogu pieczęci Archiwum Państwowego w Toruniu*, poświęcony został tym razem pieczęciom urzędników zakonu krzyżackiego. Zebrania i opracowania materiału sfragistycznego podjęli się pracownicy toruńskiego archiwum: Janusz Bonczkowski, Mateusz Superczyński i Anna Wieczorkowska, wsparci przez reprezentującego Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu Marcina Hlebionka, będącego zarazem redaktorem zeszytu, jak i całej serii.

Książkę otwierają przedmowa napisana przez dyrektor Archiwum Państwowego w Toruniu Beatę Herdzin (s. 7–8) i wstęp podpisany przez wszystkich współautorów tomu (s. 9–26). W nim znalazły się m.in. informacje o stanie badań nad zakonną sfragistyką, w tym nad zasobem toruńskim opracowanym wiele lat temu przez Bernharda Engela. Autorzy recenzowanego zeszytu, doceniając wysoką jakość publikacji niemieckiego badacza, przyznali, że „prezentowana praca jest faktycznie aktualizacją tego dzieła” (s. 20). I rzeczywiście przynosi ona więcej informacji niż dzieło Engela, tym samym owa dokonana po latach aktualizacja okazała się w pełni uzasadniona i pożądana. W dalszej części wstępu autorzy charakteryzują pieczęcie dostojników i urzędników zakonnych oraz prezentują strukturę katalogu, nawiązującą zresztą do tej zastosowanej przez Engela. Rozpoczynają go, po załączonym wykazie skrótów (s. 29–32), pieczęcie wielkich mistrzów (s. 33–72), dalej wielkich dostojników i generalnego prokuratora zakonu w Rzymie (s. 73–91), następnie urzędników krajowych (s. 92–101), urzędników terytorialnych, konwentualnych i domowych w Prusach (s. 102–217), w dalszej kolejności urzędników z otoczenia wielkich mistrzów (s. 218–221), a kończą pieczęcie osobiste członków zakonu (s. 222–228). Dodajmy również, oddając głos samym autorom, że „dla korelacji z wydawnictwem B. Engela oprócz fotografii najlepiej zachowanego egzemplarza pieczęci umieszczono jego odrys opublikowany przez tego badacza, względnie F.A. Vossberga lub. R. v. Tolla i J. Sachsendala” (s. 26). Recenzowaną publikację domyka wreszcie krótkie uzupełnienie do zeszytu pierwszego oraz bibliografia. Zabrakło natomiast, a szkoda, indeksu osób, co staje się niestety coraz częstszą, niedobłą praktyką wydawniczą.

Choć całościowo *Katalog* należy ocenić jednoznacznie bardzo wysoko, podobnie zresztą jak kompetencje autorów i trud badawczy, który pozwolił m.in. na korektę datacji części pism, przy których pieczęcie zostały przywiezione, to z recenzenckiego obowiązku chciałbym wyliczyć kilka, głównie drugorzędnych niedociągnięć, których nie udało się wyeliminować autorom na etapie redakcji i korekty książki, ale które na szczęście nie wpływają istotnie na zasadniczą treść i bogactwo zebranego materiału.

Zacznijmy od wstępu, gdzie na s. 11, w przypisie 1 zapisano nieco inny tytuł serii, w której ukazał się recenzowany zeszyt i zamiast *Katalog pieczęci Archiwum Państwowego w Toruniu* pojawił się, swoją drogą poprawniejszy, *Katalog pieczęci z Archiwum Państwowego w Toruniu*. Ten sam zapis znalazł się też na s. 26 w przypisie 67 oraz w bibliografii na s. 238. We wstępie wychwycić można także inne drobne błędy w opisach bibliograficznych. Książka Vossberga, cytowana na s. 12 w przypisie 9, opublikowana została bowiem w Berlinie, a nie w Toruniu¹, z kolei artykuł K. Conrada, przywoływany na s. 14 w przypisie 21 i na s. 235 bibliografii, opublikowany został w 1977, a nie 1997 r. Poprawny tytuł czasopisma przywoływanego na s. 14, 31 oraz w bibliografii to „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, a nie „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”. Bibliografia nie rejestruje poza tym wszystkich przywoływanych w *Katalogu* opracowań, czego przykładami cytowany na s. 90 artykuł Přemysla Bara i przywoływany na s. 104 i 189 tekst Adama Chęcia i Jana Gancewskiego, a także wspomniana na s. 135 książka Maksymiliana Grzegorza o komturstwie gniewskim. Pozostając jeszcze przy bibliografii, uważam, że przemieszanie w niej wykorzystanej literatury i źródeł drukowanych nie było najlepszym pomysłem.

Na etapie redagowania i korekty książki nie udało się wychwycić też stosunkowo licznych rozbieżności między numerami pieczęci podawanymi we wstępie, a tymi występującymi w *Katalogu*². Kilka wychwyconych błędów dotyczy też datacji przywoływanych dokumentów. Wymieniony

¹ Poprawną informację autorzy podają w bibliografii na s. 240.

² Zob. s. 23, przypis 62 (powinno być odwołanie do nr. 21, a nie 20); s. 24 (pieczęć prokuratora Bytowa jest w katalogu pod nr. 37, a nie 36, pieczęć komtura gdańskiego ma nr 42, a nie 41, a pieczęcie komturów toruńskich znajdują się pod nr. 76–81, a nie 75–80. Poza tym pieczęć komtura Świecia widnieje pod nr. 74, a nie 73, wójtów w Laskach pod nr. 55, a nie 54, a w Steblewie pod nr. 72, a nie 71. Pieczęć szafarza królewieckich ma nr 53, a nie 52, szafarza malborskiego nr 59, a nie 58, a puckiego rybickiego nr 65, a nie 64); s. 25 (pieczęć komtura domowego radzyńskiego ma nr 67, a nie 66, komtura brodnickiego nr 35, a nie 34, prokuratora Bytowa nr 37, a nie 36, komtura człuchowskiego nr 38, a nie 37, prokuratora w Kętrzynie nr 48, a nie 47, komtura klajpedzkiego nr 49, a nie 48, prokuratora papowskiego nr 63, a nie 62, prokuratora w Rynie nr 69, a nie 68, prokuratora unisławskiego nr 82, a nie 81, szafarza wielkiego mistrza nr 84, a nie 83, a pieczęć sekretarza wielkiego mistrza Liboriusa Nakera nr 85, a nie 84).

na s. 36 dyplom o sygnaturze „Kat. I, 125” datowany jest na 1384, a nie 1376 r. Z kolei wspomniany na s. 48 dokument o sygnaturze „Kat. I, 251” chyba zbyt zachowawczo został datowany ogólnie na lata „ok. 1393–1407”, czyli okres rządów wielkiego mistrza Konrada von Jungingen, gdyż opierając się na literaturze przedmiotu, wskazującej chociażby na pismo rzeźczonego listu mające pochodzić z początków XV w., można uściślić datację na ok. 1400 r.³ Niewłaściwą datę podano także na s. 53, gdyż dokument o sygn. „Kat. I, 793” datowany jest na „ok. 1407–1410 r.”, a nie na okres „przed 1411 r.”⁴.

W recenzowanej pracy zdarzają się na szczęście nieliczne niekonsekwencje. Na s. 23 autorzy piszą mianowicie o siedmiu zachowanych w archiwum toruńskim pieczęciach prokuratorów generalnych w Rzymie mających pochodzić z lat 1424–1453, podczas gdy z katalogu pieczęci (s. 89–91) wynika, że pochodzą one z okresu od 1421 do 1453 r. Pozostając przy tym urzędzie, zauważmy, że przedstawiając na s. 89–91 pieczęć prokuratora generalnego zakonu krzyżackiego przy kurii rzymskiej, należało zapisać taki właśnie pełen tytuł tego dostojnika. Użyty zaś tytuł „prokurator zakonny w Rzymie” nie oddaje do końca rangi tego ważnego z punktu widzenia interesów zakonu urzędnika i może wprowadzać w błąd, gdyż różnych prokuratorów w Rzymie mogło być i bywało wielu, prokurator generalny zakonu był natomiast jeden. Inny błąd pojawia się na s. 117, gdyż ostatni znany komtur brodnicki, Heinrich von Rabenstein, pojawia się w źródłach dowodnie jeszcze 17 lipca 1456 r.⁵ Trudno zgodzić się poza tym z informacją podaną na s. 128, że prokuratorów działdowskich znamy jedynie z lat 1358–1373. Ze źródeł, jak również literatury, na której opierają się autorzy, wiemy, że tak tytułowali się zarówno już pierwszy znany urzędnik z 1348 r., jak i rycerze zakonni obejmujący w Działdowie to stanowisko jeszcze w latach 80. XIV w.⁶ Podobna uwaga dotyczy podległych komturowi gdańskiemu rybickich (mistrzów rybackich) puckich, których w świetle obecnego stanu wiedzy znamy z lat 1316–1465, a nie, jak czytamy na s. 178, z lat 1338–1455⁷. Uważam poza tym, że na s. 128–129 należało zastosować formę wicekomtur ziemi chełmińskiej zamiast raczej niewystępu-

³ W tej sprawie zob. M. Broda, *Lekarze w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIV–XV wieku*, Kraków 2013, s. 55 (tam również informacje na temat pieczęci).

⁴ W tym wypadku doszło ewidentnie do pomyłki i zamiast datacji dokumentu o sygn. 793 podano tę dotyczącą dyplomu o sygn. 739. Por. też informacje podane na s. 55 recenzowanego katalogu.

⁵ Zob. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv, nr 14556, por. D. Heckmann, *Amtsträger des Deutschen Ordens. Dostojnicy zakonu niemieckiego*, Toruń 2020, s. 467.

⁶ Zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 423.

⁷ Zob. tamże, s. 288–289.

jącej w literaturze i samym materiale źródłowym formy „komtur domowy ziemi chełmińskiej”. Ostatnia uwaga dotyczy informacji podanej na s. 221, gdzie raczej przez przypadek przywołany został dokument o sygnaturze 2749, który nie pochodzi jednak z 1491, lecz z 1510 r., a przywieszona przy nim pieczęć należy do Simona von Drahe, a nie Liboriusa Nakera.

Raz jeszcze tytułem zakończenia chciałbym podkreślić, że wyliczone powyżej usterki i nieścisłości nie umniejszają w istotny sposób wartości tej potrzebnej i ważnej publikacji.

dr Radosław Krajniak
(Archiwum Państwowe w Toruniu)
ORCID iD: 0000-0002-7016-8859